

Теоретичні засади впровадження гендерного підходу в освітній процес сучасних закладів освіти

Л. П. Карнаух

Кафедра психології та педагогіки розвитку дитини,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна
Corresponding author. E-mail: lesjakarnaukh@ukr.net

Paper received 14.06.21; Accepted for publication 25.06.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-253IX45-18>

Анотація. Стаття присвячена висвітленню поглядів сучасних дослідників на проблему впровадження гендерного підходу в умовах діяльності закладів дошкільної освіти. Автор дослідження обґрунтовує доцільність застосування гендерного підходу в освітньому процесі як механізму досягнення гендерної рівності та утвердження рівноцінних можливостей для самореалізації кожної особистості. Розкрито сутнісну характеристику гендерного підходу, що передбачає орієнтацію на нейтралізацію і пом'якшення різниці між статями, гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей дітей; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості незалежно від статі.

Ключові слова: гендерний підхід, гендер, дошкільники.

Вступ. В сучасних умовах розвитку українського суспільства відбуваються культурно-духовні та соціальні перетворення, що призводять до зміни уявлень про функції та особливості внутрішньосімейних взаємин. Відтак одним із пріоритетних напрямів суспільства в умовах розвитку демократії в Україні є впровадження гендерного егалітаризму в усі сфери суспільства, проголошення гендерної рівності як невід'ємної складової основних прав і свобод людини в сучасному соціумі, що актуалізує проведення гендерних досліджень в освітній галузі.

Короткий огляд публікацій з теми дослідження. Так у дослідженнях сучасних науковців (Г. Васильченко, С. Гузенко, Д. Ісаєв, І. Ковальчук, С. Ковальова, М. Ткалич) зазначається, що трансформаційні зміни в укладі сучасної сім'ї змінюють еталони гендерної поведінки, модифікують ролі та статус взаємодії між чоловіками і жінками.

Інтеграція гендерного підходу в систему освіти на сучасному етапі становлення української держави необхідна, оскільки гендерна рівноправність є одним із критеріїв її визнання як розвиненої держави та є пріоритетною складовою приведення української системи освіти відповідно до європейських освітніх вимог.

Аналіз гендерних розвідок окреслив як складність і неоднозначність розуміння дефініції «гендер», так і різноманітність підходів його дослідження. Особливості гендерного розвитку дитини дошкільного віку досліджено їв роботах В. Бочелюк, С. Діденко, М. Джемкена, О. Кікінеджи, І. Кона, М. Сентер, З. Фрейда, Р. Фішера. У їхніх працях накопичено певний фонд наукових знань про гендерний підхід у освітній галузі, але проблем, які вимагають їх наукового розв'язання, набагато більше.

Для сучасної постановки питання про впровадження гендерного підходу існує низка причин. Аналіз практики освітнього процесу у закладах дошкільної освіти показує, що соціалізація дітей старшого дошкільного віку у відповідності з їх гендерною приналежністю відстає від реальних потреб та не відповідає сучасним вимогам, адже і педагоги, батьки недостатньо обізнані у питаннях гендерної освіти старших і дошкільників [8].

Важливо зазначити, що інтеграція гендерного підходу у систему освіти дошкільників необхідна не лише для дотримання Концепції Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків та впровадження гендерної ідеології у практику освітніх закладів, а й для повноцінного розвитку особистості. Досягнення показників рівня розвитку випускника закладу дошкільної освіти відповідно Базового компоненту дошкільної освіти та вимог, які ставить сучасне життя, потребують удосконалення та пошуку сучасних підходів, що забезпечать ефективний процес гендерної соціалізації дошкільника.

Тому **мета статті** – обґрунтувати теоретичні засади впровадження гендерного підходу в практику освітнього закладів дошкільної освіти та окреслити сутнісні характеристики означеного підходу.

Матеріали і методи. В статті використані дослідження науковців В. Кравця, О. Каменської, А. Мудрика, Л. Шпильової, у яких розкриті загальні тенденції психолого-педагогічних розвідок в руслі гендерного підходу. Стаття написана з використанням методів системно-структурного аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації педагогічних, психологічних наукових джерел.

Результати і їх обговорення. Гендерна рівність є одним із векторів розвитку демократичної України, реалізації соціальних програм розвитку українського суспільства. Реформування дошкільної освіти в умовах впровадження нових орієнтирів Базового компоненту дошкільної освіти (2021р.) визначається новими цілями і функціями закладів дошкільної освіти, що в умовах взаємодії з сім'єю забезпечують повноцінну гендерну соціалізацію дітей дошкільного віку.

Перехідний етап розвитку українського суспільства спричиняє амбівалентне ставлення до системи гендерних взаємин та ролей та виокремлює суперечність між дихотомічним їх розподілом та егалітарними викликами до них [3]. Гендерний підхід як новий методологічний інструментарій аналізу обґрунтовується сучасним дослідником О.Петренко як «новий методологічний інструмент долучення особистості до існуючого у державі і суспільстві гендерного розподілу через побудову освіти й виховання» [3, с. 73].

Зупинимося на освітній парадигмі «гендерний під-

хід» української педагогічної думки, що розроблений вітчизняними класиками, і є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення гендерного світогляду батьків та педагогів, створення експериментальної моделі гендерної соціалізації дівчаток і хлопчиків. В сучасній науці цей термін має різну інтерпретацію, а саме: гендерний аналіз, «гендерні лінзи», гендерний вимір, гендерна інтеграція (Ш. Берн, І. Кон, Л. Штильова та інші).

Дослідниця Л. Штильова наголошує на тому, що на засадах впровадження гендерного підходу сучасний освітній процес повинен сприяти розвитку індивідуальності особистості дитини та сприяти її самореалізації, незалежно від статі та існуючих стереотипів [7].

Суголосно про суть гендерного підходу висловлюється дослідниця О. Каменская [1], яка розглядає статтю як продукт соціалізації індивідів, що конструюється ними упродовж всього життя у взаємодії різних соціальних інститутів.

Розглянемо детальніше передумови необхідності застосування гендерного підходу у освітньому процесі. Ми повністю погоджуємося з дослідницею О. Петренко, яка їх виокремила, що в освітньому процесі більшість методик та технологій зорієнтовані на виховання безособової усередненої особистості, а уніфікований підхід спричиняє дисгармонію у міжстатевих взаєминах, що призводить до стереотипності і обмеженості міжособистісних стосунків між хлопчиками і дівчатками. Тобто означений підхід спрямований на виховання гендерної рівності й подолання гендерних стереотипів, створення педагогічних умов для самореалізації особистості, відповідно її можливостей і здібностей [3].

Дослідниця Л. Штильова визначила низку факторів, що зумовлюють необхідність включення в педагогічну науку і практику гендерного підходу:

1) гендерний вимір стає одним із важливих детермінант у процесі суспільного й особистісного розвитку;

2) у педагогічній науці досі відсутній напрям, який вивчає становлення гендерної ідентичності, незважаючи на його значення для розвитку статей, натомість триває відтворення патріархальних стереотипів;

3) традиційне розуміння термінів «статеве виховання» і «статеворольова соціалізація» не лише не відтворюють реалій сучасності, а й ускладнюють їх розуміння [7].

На необхідність застосування гендерного підходу в освіті вказував дослідник А. Мудрик, який передбачає організацію побуту та життєдіяльності освітніх закладів шляхом підбору змісту і методів навчання та створення педагогічних умов для опанування хлопцями і дівчатами норм, моделей, досвіду статорольової поведінки відповідно вікових особливостей, рівню психічного розвитку та соціальним очікуванням суспільства [2, с. 175].

Саме гендерний підхід передбачає врахування гендерних особливостей вихованців, які спостерігаються в інтелектуальних, мовних, емоційних характеристиках, гендерних особливостях «Я-концепції» та гендерних взаєминах.

При організації ефективного освітнього процесу необхідно враховувати: гендерні потреби, психофізіологічні та емоційні особливості хлопчиків і дівчаток, специфіку психолого-педагогічного супроводу та спілкування в різностатевій групі. Він реалізується на принципі рівності, діалогічного спілкування, спільної участі дорослих і батьків в організації життя групи, які забезпечують рівні можливості хлопчиків та дівчаток, що орієнтовані на кожну дитину як на індивідуальність.

Важливим засобом застосування гендерного підходу є організація спільної діяльності представників різної статі збагачення досвіду міжособистісного спілкування (спільні заняття, організація дозвілля, експериментально-пошукова діяльність, організація взаємодопомоги, спільної ігрової діяльності).

Гендерний підхід в освіті як механізм досягнення гендерної рівності та утвердження рівних можливостей для самореалізації кожної особистості передбачає: орієнтацію на нейтралізацію і пом'якшення різниці між статями, гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей; відсутність орієнтації на «особливе призначення» чоловіка чи жінки; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості, виховання в душі вільного вибору гендерної ідентичності, заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості, можливість відступу від традиційних патріархальних моделей побудови суспільства. Він є необхідною передумовою реалізації гендерного виховання дошкільників і виступає складовою особистісно зорієнтованого освітнього процесу [6].

Отже застосування гендерного підходу в освітньому процесі слід розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості, вивільнення педагогів від статорольових стереотипів. Справжня гендерна рівність на думку М. Савченко, нівелює статтю та враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психофізіологічних міжстатевих відмінностей дітей [6].

На нашу думку важливим методологічним підґрунтям успішної гендерної соціалізації є поєднання гендерного та особистісно зорієнтованого підходів як основи гуманізації освітнього процесу (І. Бех, Т. Говорун, І. Кон, В. Кравець). Адаже загальнотеоретичною основою сучасного етапу процесу соціалізації визначено особистісно орієнтовану парадигму, що вибудована на засадах «сучасних уявлень про потреби сучасної особистості і суспільства, про особливості їх взаємодії, уявлень про потреби і потенційні можливості дитини дошкільного віку [5, с. 135].

Зокрема, *гендерний підхід* – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що дає більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки (В. Кравець); *особистісно орієнтований підхід* до виховання ґрунтується на засадах західної гуманістичної психології: самоцінності, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності (І. Бех).

Отже, в основі особистісно орієнтованого підходу є

настанови гуманістичної педагогіки, основні принципи якого є засадничими у впровадженні сучасних егалітарно-освітніх технологій (Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський). В межах гендерного підходу особливого значення набуває зміна цінностей, орієнтація на егалітарний характер гендерних ролей, що забезпечує їх універсалізацію та взаємозамінність [3].

Висновки. Отже, гендерний підхід забезпечить розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей та гендерної рівності при відмінно-

стях між чоловічою і жіночою статтю, створення умов для максимальної самореалізації хлопчиків і дівчаток, що відповідає нагальній потребі практики виховання дошкільників, орієнтації на партнерство у міжстатевій взаємодії та взаємозамінності у виконанні майбутніх сімейних та соціальних ролей. Він є одним із методологічних базисів, що «вимагає змінити традиційний вектор освітніх технологій під девізом «Ми різні – ми рівні».

ЛІТЕРАТУРА

1. Каменская Е. Гендерный подход в педагогике : дис. доктора пед. наук : 13.00.01 Ростов н/Д. 2006. 385 с
2. А. Мудрик О полоролевом (гендерном) подходе в социальном воспитании. *Народном образовании*. 2007. №5. С.175-181.
3. Петренко О.. Практика впровадження гендерного підходу в освіту й виховання. Гендерні дослідження :прикладні аспекти : монографія / В.П. Кравець, Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи та ін.]; за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. 448с.
4. Петренко О. Гендерна психологія. Практикум: навчальний посібник. Рівне:РДГУ, видавець Олег Зень, 2012. 127 с
5. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. Запорожье, 2000. С.135.
6. Савченко М.С. Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.07 . Хмельницький 2013. 275 с.
7. Штылева Л. В. Почему учителю XXI века необходимо знать про «гендер» и обладать гендерным измерением в работе с детьми? Внедрение гендерных курсов в систему среднего образования : метод. пособие. Иваново, 2000. 165 с.
8. Яценко Л.В. Постовий В. Г. Гендерні особливості підготовки старшокласників до сімейного життя Навчально-методичний посібник. Корсунь-Шевченківський: ФОП Майдаченко І. С., 2009. 257 с.

REFERENCES

1. Kamenskaya E. Gender approach in pedagogy: dis. of Dr. Ped. Sciences: 13.00.01 Rostov n/D. 2006. 385 p.
2. Mudrik A. On the sex-role (gender) approach in social education. *Public education*. 2007. No.5. P.175-181.
3. Petrenko O. Gender psychology. Laboratory course: textbook. Rivne: RSHU, publisher Oleh Zen, 2012. – 127 p.
4. Petrenko O. The practice of gender approach implementation in education and upbringing. Gender studies: applied aspects: monograph / [V. P. Kravets, T. V. Hovorun, O. M. Kikinedzhi, et al.]; sci. ed. by V. P. Kravets. – Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2013. – 448 p.
5. Podmazin S.I. Personality-oriented education: Social-and-philosophical research. Zaporozhe, 2000. P.135.
6. Savchenko M.S. Gender education of senior preschool age children. The dissertation on obtaining of a scientific degree of the Candidate of pedagogical sciences 13.00.07. Khmelnytskyi, 2013. 275 p.
7. Shtyleva L. Why does a teacher of the XXI century need to know about «gender» and have a gender dimension in working with children? Introduction of gender courses in the system of secondary education: method book. Ivanovo, 2000. 165 p.
8. Yatsenko L.V., Postovyi V.H. Gender features of senior pupils training for a family life. Educational-and-methodical manual. Korsun-Shevchenkivskiy: PPE Maidachenko I.S., 2009. 257 p.

Theoretical principles of gender approach implementation in the educational process of modern educational establishments L. P. Karnaukh

Abstract. The article was dedicated to highlighting the views of modern researchers on the problem of gender approach implementing in the conditions of the activities of preschool educational establishments. The author of the study substantiated the purposefulness of applying a gender approach in the educational process as a mechanism for achieving gender equality and establishing opportunities of equal value for self-realization of each personality. The essential characteristics of the gender approach making provision for the orientation on neutralization and mitigation of the difference between the sexes, gender stereotypes; taking into account the social-and-gender differences between children; promotion of activities meeting the interests of the individual regardless of gender were revealed.

Keywords: gender approach, gender, preschoolers.